دیروز «نفت»مان را می‌بردند امروز «داده»هایمان را

کمیل خجسته: سکوهای پیام‌رسان خارجی ربایندهٔ هوش مصنوعی آینده ملت‌ها هستند

۲۴

چند الزام مهم برای کوچ به بسترهای مجازی بومی

محمد لسانی: سیاست‌گذاران گذشته در فضای مجازی باید پاسخگوی وضع موجود باشند

۲۴

همشهری سیاسی

■شنبه۹ | فروردین ۱۴۰۲ ■ ۱۷ رمضان ۱۴۴۴ ■ سال سی‌ویکم ■ شماره ۸۷۴۴

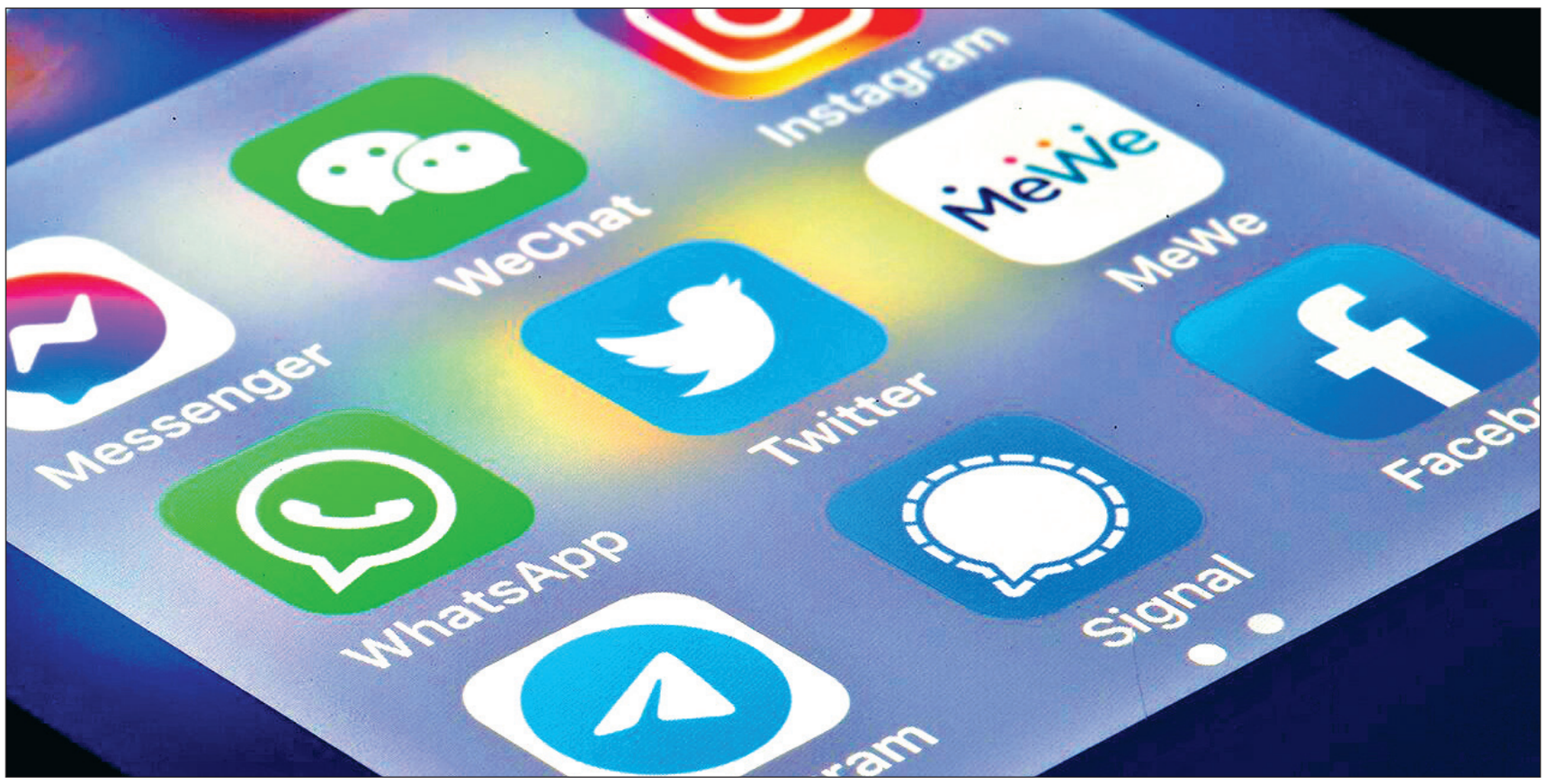

کوچ به داخل برای حفظ اطلاعات

شبکه ملی اطلاعات بستر لازم جهت فعالیت پلتفرم‌های داخلی برای میزبانی از کاربران را فراهم کرده است

گزارش
حمیدرضا بوجاریان
خبرنگار

در روزها گذشته خبر داغ فضای مجازی برگزاری جلسه استیضاح مدیرعامل چینی پیام رسان تیک تاک در کنگره آمریکا بود که به نوشته روزنامه پلیتیکو با همراهی ۲حزب عمده سیاسی آمریکا رخ داد و ادعای آزادی بیان را که آمریکایی‌ها آن را جزو اصول قانون اساسی خود معرفی می‌کنند نقض کرد. ماجرای ممنوعیت فعالیت تیک تاک در آمریکا و برخی کشورهای اروپایی اما داستان تازه‌ای نیست. در سال ۲۰۲۰، درحالی که تیک تاک به شدت مورد استقبال مردم آمریکا قرار گرفته بود، ترامپ رئیس جمهور وقت آمریکا تیک تاک را وادار کرد همه اطلاعات و داده‌هایی که در این شبکه اجتماعی تولید می‌شد را به یک سرور آمریکایی منتقل کند تا هیچ داده‌ای از داده‌های کاربران آمریکایی به خارج از این کشور ارسال نشود. بایدن رئیس جمهور فعلی آمریکا هم این رویه را در پیش گرفت و استفاده از این شبکه را در تلفن‌های همراه و رایانه کارمندان دولت فدرال این کشور ممنوع کرد و دلیل آن را خطرناک دانسته شدن این شبکه برای امنیت ملی آمریکا دانست.

حکمرانی مجازی حرف اول و آخر

حاکمیت داده اصلی‌ترین رویکرد کشور در مدیریت فضای مجازی به‌حساب می‌آید. مرور تجربیات کشورهایی که در زمینه فضای مجازی دغدغه‌های مشابه با کشور ما دارند نشان می‌دهد این کشورها نیز مایل به مدیریت فضای مجازی هستند تا اطلاعات کاربرانشان به خارج از کشورشان منتقل نشود. برای تحقق مفهوم حکمرانی در فضای مجازی، حکومت‌ها تلاش می‌کنند حاکمیت سرزمینی خود را در فضای مجازی بازتعریف و اعمال کنند و در این راستا، سیاست‌هایی را برای شکل دادن به فعالیت در فضای مجازی تدوین و اجرا می‌کنند. رویه‌هایی قانونی و مشروع که بتواند فضای فضای مجازی را مدیریت و روابط بازیگران فعال در آن را با گروه‌های اجتماعی تنظیم کند. براین اساس، ساختار حکمرانی و مدیریت فضای مجازی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه نشان می‌دهد همه این کشورها برای آینده حکمرانی فضای مجازی تا سال ۲۰۳۰ برنامه دارند.

فقط در ایران فیلترینگ هست؟

برخلاف باور رایج درباره آزادی بی‌قید و شرط فضای مجازی در کشورهای توسعه یافته، بررسی و مرور قوانین این کشورها نشان می‌دهد سیاستگذاران و حاکمان آنان تا چه اندازه بر مدیریت فضای مجازی و نیز داده‌های تولید شده در آن اصرار و حساسیت دارند. به‌عنوان نمونه، کشور آسیایی کره‌جنوبی در فهرست کشورهایی قرار دارد که اینترنت و فضای مجازی در آن تحت نظارت شدید نهادهای نظارتی است. این نظارت به‌معنای سلب آزادی بیان شهروندان نیست و به این معناست که حقوق مربوط به حریم خصوصی آنان به شکل کامل رعایت می‌شود. در این کشور فیسبوک، توییتر، لاین، اینستاگرام و برخی دیگر از شبکه‌های اجتماعی به شکل گسترده‌ای استفاده می‌شوند اما کنترل محتوای آنها از سوی دو نهاد نظارتی شامل کمیته ارتباطات و کمیته استاندارد ارتباطات نظارت و برخی محتواهای مستهجن و مضر برای افراد زیر سن قانونی، تقلب، محتوای ضددولتی و ضدقوای نظامی مسدود می‌شود. علاوه بر این دو کمیته، سازمان حکمرانی اینترنتی نیز فعالیت دارد که براساس آن افراد استفاده‌کننده از فضای مجازی تنها درصورتی که نام آنان تأیید شود می‌توانند از این بستر استفاده کنند. دولت کره‌جنوبی اعلام کرده است که افراد می‌توانند از دولت انتقاد کنند و حرف خود را بزنند اما نباید اظهارات انان موجب تهدید امنیت ملی و ایراد تهمت به کسی باشد. اما حکمرانی سایبری نمونه‌ها و روش‌های دیگری نیز دارد. در مالزی که کشوری اسلامی است نیز حکمرانی سایبری دارای اهمیت بالایی است. فضای مجازی در مالزی به‌دلیل موقعیت خاص خود(چند قومی، چند نژادی و چند مذهبی بودن) وضرورت همزیستی مسالمت‌آمیز بین ساکنان این کشور از درجه اهمیت بالایی برای مسئولان آن برخوردار است. در سال ۲۰۱۸ بیش از ۸۷درصد از مردم مالزی به اینترنت و شبکه‌هایی اجتماعی دسترسی داشتند. فیسبوک و واتساپ محبوب‌ترین شبکه‌های اجتماعی در این کشور به‌شمار می‌رود اما، نظام حکمرانی سایبری در آن مقررات خاصی را برای استفاده از این شبکه‌ها تعریف کرده است که در قالب کمیسیون ارتباطات و مولتی مدیا مدیریت و اجرا می‌شود. این کمیسیون از مکانیسم‌های قانونی و بعضا ابداعی جدیدی برای کنترل اینترنت استفاده می‌کند. در ارزیابی نوع مواجهه، مالزی که همچنان دوران گذار تکنولوژیک را تجربه می‌کند می‌توان رویکرد امنیتی و دفاعی را مشاهده کرد. وجه مثبت حکمرانی سایبری در مالزی که رویکرد ایجابی این کشور برای استفاده از ظرفیت‌ها و فرصت‌های مجازی جهت توسعه همه جانبه است و به این دلیل، اغلب رویکردها با هدف رسیدن به نوآوری طراحی و اجرا می‌شود و اجازه انتشار محتوای نامناسب در قالب پلتفرم‌های پیام رسان داده نمی‌شود.

حاکمیت داده اصلی‌ترین رویکرد کشور در مدیریت فضای مجازی به‌حساب می‌آید. مرور تجربیات کشورهای توسعه یافته و نیز کشورهایی که در زمینه فضای مجازی دغدغه‌های مشابه با کشور ما دارند نشان می‌دهد این کشورها نیز مایل به مدیریت فضای مجازی هستند تا اطلاعات کاربرانشان به خارج از کشورشان منتقل نشود

کنترل محتوای تولیدی در برخی کشورها اما، با سختگیری بیشتری همراه است. براساس آمارهایی که تا سال ۲۰۱۷ از سوی کمیسیون ارتباطات وفناوری اطلاعات عربستان سعودی منتشر شده است، بالغ بر یک میلیون و ۲۰۰هزار وب سایت در این کشور فیلتر شده‌اند. محتوای اغلب این وب سایت‌ها غیراخلاقی، نفرت پراکن و ترویج خشونت بوده است اما در این میان برخی وب سایت‌ها نیز وجود دارند که در آن سیاست‌های غیراخلاقی و سیاست‌هایی که حق تالیف را رعایت نمی‌کنند دارند که مسدود شده‌اند.

تدبیرم آرزوست!

یکی ازسیاست‌هایی که اکنون اغلب کشورهای دنیا برای اعمال حکمرانی مجازی خود از آن استفاده می‌کنند، سیاست فیلترینگ است. سیاستی که نیاز به ابزارهایی برای اجرای آن وجود دارد و این ابزارها نیز عمدتا آمریکایی هستند. تکنولوژی مانند smartfilter ازجمله این نرم افزارها است که به شکل هوشمند با رصد محتوای نامناسب تعریف شده نسبت به مسدودسازی دسترسی به آن محتوا از سوی کاربران اقدام می‌کند. استفاده از تکنولوژی نرم افزارهایی برای اعمال سیاست حکمرانی سایبری در ایران نیز مسبوق به سابقه است. در اوایل دهه ۸۰استفاده از برخی شبکه‌های اجتماعی مانند فیسبوک و توییتر از اقبال بالایی میان مردم برخوردار شد اما، نبود سیستم‌هایی برای اعمال دقیق حکمرانی سایبری سبب شد این فضا در ناآرامی‌های سال ۸۸امنیت ملی کشور را هدف گرفته و خسارت‌های زیادی به آن وارد کند. با مسدود شدن دسترسی به این شبکه‌های اجتماعی برخی کاربران آنها ناگزیر به کوچ از فیسبوک به وایبر و واتساپ شدند. اما ظهور تلگرام در ایران و دسترسی‌های متنوع مثل گروه‌های جمعی و کانال اطلاع‌رسانی این پیام رسان را در ایران به اوج محبوبیت رساند. ولنگاری فضای مجازی و نبود سیاست درست در مدیریت فضای مجازی باعث شد تلگرام از طریق کانال‌هایی مثل آمد نیوز به خط مقدم آشوب‌های سال ۹۶تبدیل شود. در پی این فضا هم بود که تلگرام در ابتدای سال ۹۷در ایران رسما فیلتر شد. کاربران ایرانی این بار رهسپار اینستاگرام شدند. این کوچ و رشد استفاده از اینستاگرام هم در سایه بی‌توجهی مسئولان امر رخ داد تا باز هم مار خوش خط و خال فضای مجازی از همان سوراخ یک‌بار دیگر جامعه ایرانی را بگزد و بساط اغتشاش و آشوب را فراهم کند. آشوب‌های نیمه دوم سال ۱۴۰۱که با میدان داری تمام عیار اینستاگرام همراه بود موجب شد تا این اپلیکیشن هم به سرنوشت توییتر، وایبر، تلگرام و واتساپ دچار شود. اما در این میان آنچه یافت می‌نشد مدیریت درست مسئولان امر در کوچ بین پیام رسان‌ها بود.

بسترسازی برای صید کاربران مجازی

انتقادی که کارشناسان به بی‌بهره ماندن از کوچ پی درپی کاربران فضای مجازی از بستر یک پلتفرم به پلتفرمی دیگر می‌کردند کم کم زمزمه راه‌اندازی زیرساختی جهت طراحی پلتفرم‌های بومی برای میزانی از محتوای استاندارد شده در فضای مجازی شد. زیرساختی که از آن به‌عنوان شبکه ملی اطلاعات یاد می‌شد. ایده اجرای آن درسال ۱۳۸۴ شکل گرفت اما تا سال ۱۳۸۹ عملا اقدام خاصی برای اجرای آن انجام نشد. آنطور که ابوذر منتظرقائم، کارشناس فضای مجازی می‌گوید: «نظام موفق نبوده شبکه ملی اطلاعات را توضیح دهد. ما امروز به مرحله اپلیکیشن‌ها رسیدیم و در معرض IOT هستیم و نگاه هنوز بر سر فیلترینگ است و نه شبکه ملی اطلاعات و نگاه ما به این موضوع حداقلی بود. ما نیازمند معماری و مهندسی جدید در حوزه ICT هستیم که در خدمت اهداف کشور باشد.» منتظر قائم با تأکید بر اینکه باید جلوی افرادی که اطلاعات دروغ درباره پلتفرم‌های داخلی ارائه می‌کنند گرفته شود و افکارعمومی و کاربران مجازی به سمت پلتفرم‌های داخلی تمایل پیدا کرده و به آن کوچ کنند، می‌گوید: «نباید مهندسی افکار عمومی را از دست داد تا به مردم اطلاعات کذب ارائه شود و در تصمیم‌گیری آنان تأثیر منفی بگذارد. قبل ازمسدودسازی تلگرام ۷۵درصد مردم تهران اعلام کرده بودند که مشکلی برای استفاده از پلتفرم‌های دیگر ندارند. با مسدود شدن تلگرام این پیمایش که از سوی یکی از نهادهای مسئول انجام شده بود نشان داد که تعدادی ازمشتریان تلگرام تصمیم گرفته بودند که وارد پلتفرم‌های ایرانی نشوند. در میدان عمل گفته شد به‌دلیل هجوم مردم پلتفرم‌های ایرانی از کار افتاده‌اند. اما هرگز دلیل واقعی آن بیان نشد.» اتفاقی که منتظر قائم از آن سخن به میان می‌آورد و می‌گوید منجر به بی‌اعتمادی مردم به پلتفرم‌های داخلی و توقف کوچ از تلگرام به پلتفرم‌های داخلی در آن مقطع شد. این کارشناس فضای مجازی به موضوع جالب دیگری نیز اشاره می‌کند که تأثیر بسزایی در بی‌اعتماد شدن مردم به پلتفرم‌های داخلی داشت: «هنگامی که تلگرام فیلتر شد و انتظار ما این بود که مردم به سمت پلتفرم‌های داخلی که تنوع پیدا کرده بودند کوچ کنند، برخلاف انتظار پهنای باند مناسبی در اختیار مدیران این پلتفرم‌های بومی قرار داده نشد. حتی پلتفرم‌هایی که با انبوه کاربر روبه‌رو شده بودند در رینگ ملی اطلاعات قرار نگرفتند تا از پهنای باند داخلی استفاده کنند و ازاین‌رو در ارائه خدمات به کاربران جدید بازماندند و این خود عاملی شد تا در آن مقطع پلتفرم‌های بومی ضعیف جلوه داده شوند و موفق به جذب حداکثری کاربران کوچ کرده از تلگرام نشویم.»

مکث

راهی جز کوچ به داخل نداریم

سیستم‌های فیلترینگ اولیه در ایران غربی است و حتی مصادیق فیلترینگ نیز در مقطعی برای اعمال فیلترینگ در ایران از غرب و شرکت‌های سازنده نرم‌افزارهای فیلترینگ دریافت می‌شد. البته در همه نقاط دنیا مسدودسازی در کنار ترویج است و سیاست تبلیغی و ترویجی در کنار سیاست پایش و نظارت قرار می‌گیرد. هیچ حکومتی «صرفا» سیاست تشویقی را در حوزه فضای مجازی دنبال نمی‌کند بلکه در کنار سیاست نظارتی برخورد و مسدودسازی را همزمان پیگیری می‌کند. سولماز کاظمی، دکتری جامعه‌شناسی، مدرس دانشگاه و فعال رسانه نیز در پاسخ به این سؤال که کاربران وکسب‌وکارهایی که در فضای مجازی وجود دارند چگونه می‌توانند خود را از آسیب ناشی از محدودسازی در امان نگه دارند می‌گوید: «امروزه شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها به بخشی جدانشدنی از زندگی روزمره افراد تبدیل شده‌اند به‌گونه‌ای که روزانه میلیون‌ها پست و محتوا روی شبکه‌های اجتماعی و پیام رسان‌ها رد وبدل می‌شود. خوشبختانه تولید و حمایت از پیام‌رسان‌های داخلی در اسناد و قوانین نظام جمهوری اسلامی ایران به‌خوبی مورد توجه قرار گرفته است؛ ازجمله این قوانین مصوبه شورای‌عالی فضای مجازی، مبنی بر سازماندهی شبکه‌های اجتماعی و پیام رسان‌های داخلی است. یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های حاضران در بخش اقتصادی فضای مجازی قابلیت فروش کالا است؛ پیام‌رسان‌های داخلی با شناسایی این موضوع شرایطی را ایجاد کرده‌اند که کسب‌وکارهای نوپا و یا قدیمی می‌توانند محصولات خود را بدون هزینه تبلیغ کنند و حتی خریداران به‌صورت آنلاین آنها را خریداری کنند. بنابراین به‌نظر می‌رسد هم در حوزه اقتصادی و هم در حوزه ارتباطات چاره‌ای جز کوچ به شبکه‌های بومی به‌دلیل پایداری و نیز در دسترس بودن همیشگی آن بدون نیاز به ابزارهایی مانند فیلترشکن نداریم.»

نکته

سلطه آمریکایی در زرورق اقناع رسانه‌ای

جلسه استماع کنگره آمریکا با حضور مدیرعامل تیک تاک، حامل پیام‌ها و تحلیل‌های فراوانی است. یکی از مهم‌ترین درس آموخته‌های این جلسه ۵ساعته برای ما و همه دنیا آن است که آمریکایی‌ها چگونه از ظرفیت رسانه برای روتوش تصمیمات خود استفاده می‌کنند. آنها بارها نشان داده‌اند که با حرفه‌ای‌گری فراوان از پیوست‌های رسانه‌ای بهره می‌گیرند تا تصمیمات مهم‌شان مورد پذیرش ملی قرار گیرد.
به‌نظر می‌رسد این جلسه استماع که بیشتر به یک بازجویی چین‌هراسانه شبیه شده بود قطعه‌ای از همان نظام‌واره حکمرانی آمریکایی است، به‌نحوی که تصمیمات سلطه‌طلبانه خود را در زرورقی از اقناع رسانه‌ای کادوپیچ کرده و رأی‌دهندگان خود را مجاب می‌کنند که ما در تمام احوال حکمرانی، به منفعت و خواست شما تمکین می‌کنیم.

اهمیت کلان‌داده‌ها و ضرورت حکمرانی داده

کلان داده‌ها منبعی ارزشمند از زیست روزانه ما انسان‌هاست که علاوه بر تسهیل زندگی می‌تواند با سوءاستفاده برخی دولت‌ها و شرکت‌ها و حتی الگوریتم هوش مصنوعی، حقوق اساسی و حریم شخصی ما را زیر پا بگذارد. امری که در این یک دهه اخیر با وجود شبکه‌های اجتماعی و اعضای میلیاردی آنها در جهان، جنبه‌های جدید و بیشتری از مخاطرات را متوجه زندگی همه انسان‌ها کرده است.
با توسعه و پیچیده‌تر شدن فعالیت‌های بشر، هم حجم داده‌های مرتبط به‌هم، به میزان عظیمی هرلحظه در حال افزایش است و هم این اطلاعات، متنوع‌تر می‌شوند. یک مجموعه صنعتی، تجاری، رسانه‌ای و یا حتی دولت‌ها با روند روبه افزایش حجم و بسیار متنوع داده‌ها روبه‌رو هستند که هرگز متوقف نمی‌شود و باید ضمن مدیریت‌شان در بهره‌برداری از آنها نیز غفلت نکنند.

نقشه جهانی محدودیت‌های حاکمیتی اینترنت

تنها حدود ۳۰سال از ورود شبکه‌های اینترنتی به زندگی مردم سراسر جهان گذشته اما تصور یک روز بدون آن چالشی است که برخی حتی حاضر به تصور آن هم نیستند. ارتباطات اجتماعی، پزشکی، خرید، مطالعه، فیلم، موسیقی و... همگی در بسترِ شبکه‌ای اینترنت میسّر و آسان شده تا آنجا که برای اطلاع و تبادل هرگونه «داده»، اینترنت نخستین راه است. نه تنها عادت ما به استفاده از این ابزار، بلکه ظرفیت اینترنت آنقدر جدی است که تنها در ۲سال به اندازه ۸۰درصد از کل داده‌های تولید شده از ابتدای تاریخ بشریت در اینترنت محتوا و داده تولید شده و این واقعیت آن را به یک تیغ دولبه تبدیل کرده است!

رهبری

باید و نبایدهای فضای مجازی از نگاه رهبر معظم انقلاب

رهبر معظم انقلاب اسلامی با تحلیل دقیق و عمیق از تهدیدهای فضای مجازی و ضعف‌هایی که در این حوزه با آن روبه‌رو هستیم؛ خطاب به مسئولان و کارگزاران نظام، رهنمودهایی را بیان کردند. رهنمودهایی که ضرورت دارد مسئولان مرتبط، با مطالعه آن نسبت به برطرف کردن ضعف‌ها در این حوزه اقدام کنند.

یکی از حقوق عمومی مردم همین است که امنیت روانی داشته باشند. امنیت روانی یعنی چه؟ یعنی هر روز یک شایعه‌ای، یک دروغی، یک حرف هراس‌افکننده‌ای در ذهن‌ها پخش نشود. حالا تا دیروز فقط روزنامه‌ها بودند که این کارها را می‌کردند، حالا فضای مجازی هم اضافه شده. هر چند وقت یا چند روز یک‌بار، گاهی چند ساعت یک‌بار یک شایعه‌ای، یک دروغی، یک حرفی را یک آدم مشخصی یا نامشخصی در فضای مجازی منتشر می‌کند، مردم را نگران می‌کند، ذهن مردم را خراب می‌کند. یک دروغی را مطرح می‌کند، شایع می‌کند، خب، این امنیت روانی مردم را از بین می‌برد. یکی از وظایف قوه قضاییه برخورد با این مسئله است.
۱۴۰۱/۴/۷

درباره همین مسئله طمع‌های دشمنان، نقشه‌های دشمنان، توطئه‌های دشمنان، خواب‌های آشفته‌ای که دشمنان برای ملت ایران می‌بینند، یک نکته مهمی را عرض بکنم که به‌نظر من مهم است. ۲جزء دارد این نکته؛ یکی این است که امروز مهم‌ترین امید دشمنان برای ضربه‌زدن به کشور، امید بستن به اعتراضات مردمی است. امیدشان به این است که بلکه بتوانند با کار روانی، با فعالیت‌های اینترنتی و فضای مجازی و انواع و اقسام اینها، با پول، با مزدورپروری، مردم را مقابل نظام اسلامی و جمهوری اسلامی قرار بدهند؛ این جزء اول از این مطلب، از این نکته؛ جزء دوم هم این است که این محاسبه دشمن، در این مسئله هم مثل بسیاری از محاسبات دشمن غلط است.
۱۴۰۱/۱/۱۴

این را من از روی اطلاع عرض می‌کنم که امروز انبوهی از رسانه‌ها، نمی‌شود شمرد، به‌خصوص با این وضع فضای مجازی، با هزاران متخصص: متخصص هنر، متخصص رسانه، متخصص علوم ارتباطات، با پشتیبانی مالی انبوه، با پشتیبانی امنیتی انبوه در کارند؛ برای چه؟ برای اینکه در نظام جمهوری اسلامی افکار را برگردانند، مذاق‌ها را برگردانند، ایمان‌ها را و باورها را تضعیف کنند، تخریب کنند؛ این [جور] است. حالا دیگران برای کشورهای دیگر چه کار می‌کنند، آنها بحث‌های دیگری است؛ این مطلبی که من عرض می‌کنم، هدفی است متوجه به کشور ما، مردم ما، جمهوری اسلامی ما، باورهای ما، اعتقادات ما. هزاران دستگاه دارند در این زمینه کار می‌کنند با پول‌های گزاف و پشتیبانی‌های گوناگون. خب، این یک حرکت شیطانی است و جبهه شیطان است.
۱۴۰۰/۱۱/۳

توجه کنید که یکی از کارهایی که امروز به‌شدت در برنامه‌ریزی‌های دشمنان انقلاب و دشمنان نظام جمهوری اسلامی مطرح است، عبارت است از حساسیت‌زدایی نسبت به اصول و بینات و مبانی انقلاب. مردم حساسند دیگر، مردم نسبت به مسائل اساسی انقلاب حساسند، کسی به این مبانی تعرض بکند، مردم موضع می‌گیرند. می‌خواهند این حساسیت را به‌تدریج کم کنند؛ این هم باز از راه همین تبلیغات وسیعی است که این روزها در فضای مجازی، در رسانه‌های جمعی بیگانه به انواع مختلف انجام می‌گیرد. گاهی حرف بعضی افراد گوناگون را، آدم‌هایی را که خیلی ارزشی هم ندارند ــ نه حرفشان، نه فکرشان ــ برجسته می‌کنند و بزرگ می‌کنند افراد کم‌مایه و پرمدعایی هستند که همین مبانی انقلاب را، اصول انقلاب را زیر سؤال می‌برند.
۱۴۰۰/۱۰/۱۹

امروز در فضای مجازی انسان گاهی اوقات بی‌عدالتی مشاهده می‌کند؛ خلاف می‌گویند، تهمت می‌زنند، دروغ می‌گویند، قول به غیر علم می‌گویند؛ اینها بی‌عدالتی است، اینها نباید انجام بگیرد. آن کسی که با فضای مجازی سر و کار دارد، باید خودش مراقبت کند، و آن کسی که فضای مجازی را در اختیار دارد، بایستی مراقبت مضاعف بکند که این کارها انجام نگیرد. یاد بگیریم، عادت کنیم که عادلانه با مردم رفتار بکنیم؛ عادلانه. حرف هم که می‌زنیم، شما ممکن است با یک نفری بد باشید، او را قبول هم نداشته باشید، عیبی ندارد، نظر شما است، ممکن است نظر درستی هم باشد اما این را با تهمت، با دروغ، با اهانت، با این چیزها نبایستی آلوده کرد، آلوده شدن اینها خیلی بد است. این هم مسئله عدالت.
۱۴۰۰/۸/۲

یک مسئله، مسئله این دستگاه‌های یادگیری مجازی است که هم در آموزش و پرورش، هم در دانشگاه‌ها رایج شده و شنیدم عیوب و نواقصی دارد که کار را مشکل می‌کند. این عیوب را حتما بایستی برطرف کنند که مخاطب این هم مسئولان دولتی هستند. شنیدم سوءاستفاده‌کننده‌هایی هستند که کانال‌های تقلب درست می‌کنند و گروه‌های متقلب راه‌انداخته‌اند. این، امتحانات را بی‌اعتبار می‌کند، حتما با این پدیده زشت برخورد شود. اگر واقعیت دارد و چنین چیزی وجود دارد، حتما با آن برخورد شود.
۱۴۰۰/۲/۲۱